

УДК 811.161.3'373:165.62

Юлія Анатольеўна Капцова

канд. філал. навук, дац. каф. агульнаадукацыйных дысцыплін і методык іх выкладання
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. С. Пушкіна

Yuliya Kaptsova

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
of Department of the General Education Disciplines and Methods of Their Teaching
of Brest State A. S. Pushkin University

e-mail : yu_ll_yu@mail.ru

ФЕНОМЕН СЕЛЕКТЫЎНАСЦІ ЯК АСНОВАТВОРНАЯ ФЕНАМЕНАЛАГІЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА МОЎНЫХ ЗНОСІН

Артыкул прысвечаны асноватворнай феноменалагічнай характарыстыцы моўных зносін – селектыўнасці. Асэнсоўваецца неселектыўны інструментарый этасу беларускай мовы – імплікацыі, якія служаць для распазнання і прызнання «свайго – чужога» ў перцептыўным полі рэцыпіента. Сцвярджаецца, што апісаная беларускамоўная імплікацыя з сэнсам неселектыўнасці не маюць адносін да катэгорыі дзейнасці, а выяўляюць свой сэнс і характэрны для вербальных паводзін моўцы.

Ключавыя словы: феномен селектыўнасці, феноменалагічныя імплікацыі, этычны інструментарый беларускай мовы, вербальныя паводзіны моўцы.

The Phenomenon of Selectivity as a Fundamental Phenomenological Characteristic of Language Communication

The article is devoted to the fundamental phenomenological characteristic of language communication – selectivity. The non-selective tools of the ethos of the Belarusian language are comprehended – the implications that serve to recognize and recognize «one's own – another's» in the recipient's perceptual field. It is argued that the described Belarusian-language implications with the meaning of non-selectivity are not related to the category of activity, but express their meaning and are characteristic of the verbal behavior of the speaker.

Key words: the phenomenon of selectivity, phenomenological implications, ethical tools of the Belarusian language, verbal behavior of the speaker.

Уводзіны

Актуальнасць тэмы даследавання феномена селектыўнасці як асноватворнай феноменалагічнай характарыстыкі моўных зносін абумоўліваецца, па-першае, вартасцю ў грамадстве гуманітарных ведаў, якія стабілізуюць дынаміку развіцця. Па-другое, пытанні, што асвятляюцца ў артыкуле, у большасці сваёй спецыяльна не вывучаліся або калі і закраналіся асобнымі даследчыкамі, то ў сувязі з вырашэннем іншых задач. Па-трэцяе, праблема артыкула адлюстроўвае агульную антрапацэнтрычную арыентацыю сучасных лінгвістычных даследаванняў з улікам феномена «чалавечага» фактару.

Перадумовы сучаснай феноменалагічнай лінгвістыкі пачалі складацца ў працах прафесара В. І. Сянкевіча [1]. На думку вучонага, «пабудаваная паводле феноменалагічных прынцыпаў лінгвістыка арыентавана на пазнанне этасу (характару) рэчаў і яго апрыёрных увасабленняў у слове. Узятая ў якасці метадалогіі феноменалагія –

шанец для сучаснага мовазнаўства пазнаць выяўленыя ў мове архетыпы чалавечай свядомасці» [1].

У адрозненне ад семантыкапрагматычных сродкаў беларускай мовы сістэмна арганізаваных катэгорыяй альтэрнатыўнасці, этычны інструментарый жывога маўлення распазнаецца паводле прынцыпу (не)селектыўнасці. Этычныя інструменты мовы не выбіраюцца на падставе пэўных адносін, а адшукваюцца, зыходзячы з інтуітыўнай рэцэпцыі – «падыходзіць ці не падыходзіць».

Мэта артыкула – выяўленне і характарыстыка феноменалагічных імплікацый беларускамоўнага этасу з сэнсам неселектыўнасці. Аб'ектам вывучэння стаў кантынуум жывога беларускага слова.

Асноўная частка

Шэраг этычна рэлевантных феноменалагічных імплікацый беларускай мовы характарызуюцца сэнсам (не)селектыўнасці. Яны належаць «мове сутнасці» (М. Хай-

дэгер), у якой параметр «зоў – водзыў (водгук)» аказваецца незвычайна рэлевантным для зносін, у ходзе якіх ажыццяўляецца гарманізацыя чалавечых і моўных стасункаў. Селектыўнасць іншы раз блытаюць з альтэрнатыўнасцю (выбіральнасцю). Аднак англ. *select*, да якога ўзыходзіць *selective*, ніяк не звязана з выбарам. Селектыўнае аказваецца не выбраным, а *адборным* (лац. *selectio – адбор*). Адбіраецца нешта (нешта) не па ўласных істотных прыметах, а паводле характэрных для яго распазнавальных рыс. Адборныя – падобныя і падыходзяць адзін да аднаго («усе, як адзін», «адзін аднаго вартыя»).

У адрозненне ад адбору (*selection*), выбар адносіцца да маўленчай дыскурсіі і не выяўляе ў стыхіі жывой гаворкі феноменалагічных імплікацый. Гэта валявы акт носьбіта мовы, у якім праяўляецца «голас» таго, хто выбірае.

Селектыўнасць выяўляецца не як катэгорыя дзейнасці (спосаб паслядоўнай выбіральнасці), а належыць да моўных паводзін *Homo loquens* – моўцы і ажыццяўляецца шляхам яго эвалюцыйнай паступальнасці. У гэтым феномене не праяўляецца воля моўнай асобы. Адбор, у адрозненне ад выбару, не мае адносін да ведаў, а цалкам належыць шляху пазнання; веды (*vs* пазнанне). Селекцыя выяўляецца ў феноменалогіі ўспрымання непасрэднага жыццёвага вопыту, прад'яўленага рэцыпіенту ў яго штодзённасці. Усё праходзіць адбор не па дыферэнцыяльных прыметах, а зыходзячы з характарыстык, якія прысутнічаюць у таго, што (хто) адбіраецца. Дзякуючы селектыўнасці ўсё, што ўспрымаецца і вымаляўваецца, выступае ў сэнсорным полі рэцыпіента якрава, прад'яўляецца больш імпрэсіўна і прысутнічае як фігура, якая кантрастуе на пэўным фоне (а не як прадмет ці з'ява).

У ходзе адбору няма неабходнасці ў лагічных абгрунтаваннях і доказах, аднак ніколі селекцыя не абыходзіцца без папярэдне прынятага крытэрыю (*крытэрыі адбору, прынцыпы адбору*). Гэты крытэрыі служыць моўцу зачэпкай для прыняцця рашэння і аддання каму-, чаму-небудзь сваёй перавагі (параўн. рус. *критерий превосходства*). Адбор – гэта праходжанне пэўных інстанцый, своеасаблівы «кастынг» рэаліі (*прайсці адбор, этапы адбору*). Ход адбору

характарызуецца прынятым рэжымам (*жорсткі адбор, строгі адбор*). Выбіраюць заўсёды лепшае, а адбіраюць усё, што выяўляе сваю перавагу над іншымі. Тое, што не супадае з прынятымі крытэрыямі адбору, адсейваецца.

Селектыўнае ўспрымаецца як элітарнае (ад фр. *elite – адборнае*). Яно не агульнадаступнае, аднак служыць тым, хто валодае ў грамадстве пэўнымі прывілеямі. Напрыклад, для прэзентацыі адукацыі ў выгадным святле яе нярэдка называюць «элітарнай». Дзякуючы селекцыі ажыццяўляецца размеркаванне па прынцыпу найспрыяльнейшай сумяшчальнасці і гармоніі – нешта (нешта) ідэальна падыходзіць да чаго-, каго-небудзь. Знамянальна, што селекцыя як навука аформілася толькі ў апошнія гады, а раней успрымалася выключна як мастацтва ўдасканалення.

Селектыўнасць выяўляецца ва ўспрымальнасці чалавека. Ключавое слова тут – *спагадлівасць* (параўн. рус. *отзывчивость*). Так, у радыёвяшчанні гэты феномен разумеецца як здольнасць радыёпрыёмніка пры настройцы яго на канкрэтную станцыю адгукацца на сігналы толькі гэтай станцыі і не адгукацца на сігналы іншых станцый. Здольнасцю селектыўна адгукацца характарызуецца ўсё жывое. Селектыўная апелятыўнасць выяўляецца, напрыклад, у тым, што куры адгукаюцца толькі на апелятыўнае «цып-цып», сабакі – на свіст і г. д. Кожны канкрэтны чалавек адгукаецца выключна на свой «пазыўны» (не хто ён сам па сабе, а як яго *завуць* іншыя).

Феномен селектыўнасці ўсведамляецца як здольнасць заўважаць і не ігнараваць розніцу; параўн.: пол. *wyróżnić się 'wy-odrębnić się z otoczenia', wyróżnienie 'uznanie'* [2, с. 1182]. Адбываецца легітымацыя рэаліі – яна прызнаецца ці не прызнаецца. Селектыўная розніца не тоесная структурна-семантычнай катэгорыі адрознення (дыферэнцыяцыі). Розніца не існуе, а ёсць: – *Ты называеш гэта вяселлем? – Ну, бяседа... Якая розніца? – Розніца ёсць...* (У. Дамашэвіч). Розніца аказваецца надзвычай рэлевантнай у этычнай сферы: пры распазнаванні «свайго – чужога», а таксама ва ўспрыманні ступені яго «цывілізаванасці – варварства». Напрыклад, для нецывілізаванага чалавека няма вялікай розніцы, з чаго піць і есці, дзе жыць, з кім вадзіць кам-

панію. Калі бярэцца нешта без разбору, то вынікам гэтага з'яўляецца абьякавасць выбаршчыкаў да таго, што з'яўляецца прадметам выбару. У выпадку адсутнасці розніцы для рэцыпіента ўзнікае характэрны рэцэптыўны параметр «абы» ('без розніцы').

Зразумела, што з найбольшай сілай сэнс неселектыўнасці ўвасоблены ў імплікацыях з часткай *абы-*: *абы-дзе, абы-хто, абы з кім, абы-куды, абы-як, абы-што* і г. д. На нашу думку, гэты сэнс гаворыць не пра культуру, а пра цывілізаванасць кагосьці-чагосьці. З дапамогай прыстаўкі *абы-* у беларускай мове ўтворана слова *абьякавасць*: *Уражлівую душу [Тапурья] ахапіла нейкая здранцвелая абьякавасць* (Э. Самуілёнак). Другая назва абьякавасці – *раўнадушыя*: *Чалавек ён абьякавы, марудны, раўнадушны* (А. Бялёвіч). Абьякавасць належыць этапу (характару) успрымання рэальнасці – настрою чалавека: *Корч не любіць, каб рабілі абы-як, абы адбыць* (І. Мележ). Аб раўнадушшы гаворыцца ў выпадку неспагадлівасці, неахайнасці – у сітуацыі, калі чалавек ні за што не перажывае: *абы дзень да вечара, абы з рук*. Нераспазнавальнае ўспрыманне праходзіць пад меткай «абы»: – *Вялікая мне бяда: Вронскі-Шмонскі... Абы бутэльку здаў* (А. Васілевіч).

Пачуццё абьякавасці характарызуе паводзіны чалавека, увасабляецца ў яго невербальных спантаных рухах: *Ён настаяў над забітым, не ведаючы, што б зрабіць яшчэ, і пасля з абьякавасцю піхнуў ботам процівагазную сумку* (В. Быкаў); – *Мо давай лагчынкай пройдзем? – Давай, – знарок абьякава цепнуў плячом Сотнікаў...* (В. Быкаў); – *Што гэта быў за чалавек?.. Я паціснуў плячыма з прытворнай абьякавасцю*: – *Гэты галандскі мазіла Ван-Дэйк напісаў партрэт шведа* (У. Караткевіч); – *Ну чаму вы так! – здзівілася Зоська. Петракоў толькі махнуў рукой. – А, усё роўна. Чым жысць такая...* (В. Быкаў).

Абьякавасць – адметная рыса вербальных паводзін: – *Плячеш абы-што*. Людзі падумаюць, што і праўда (І. Мележ). *Яна [Галя] гаварыла неяк разгублена, абы-што...* (Я. Брыль). Вельмі, вельмі часта Міканор у гэтых гаворках спатыкаў *абьякавасць*: *чаго тут гаварыць, чаго мудрагеліць, як бы чуў ён* (І. Мележ). Абы-якім бывае «не тое» слова: *Выпісаў радкі і ўбачыў, што тут, мабыць, горшае за неасцярож-*

нае слова. Не. Вельмі «нятое», вельмі «нятыя словы»! І я ж чытаю, слухаю. Бачу, чую слова і я. Яно бывае халоднае, абьякавае, «штампаванае». Сустрэкаецца «нятое», «вельмі нятое слова» (Ф. Янкоўскі).

Стан «абы» апісваецца як стан непадуладнасці, невалодання сабою, нервовы зрыў: *Здурнеў саўсім! Як разгарачыцца, сам не помніць што кажа! Не глядзіць ні свайго, ні чужога, бацьку, матку не глядзіць! На мяне дак сколькі разоў сляпіцаю лез! Заслепіць вочы – і лезе! Не кажы проціў яго нічога!.. Это як буў малы – упаў раз у пограб. З таго часу ўсё. Абы загарэўся – дурнее! На мяне, кажу сляпіцаю сколькі разоў лез!* (І. Мележ).

Меткай «абы» характарызуецца светаўспрыманне абывацеля («Абы ціха, абы вайны не было»): – *Ціхі я чалавек, непрыкметны. Мне дзень абы пражыць, і дзякуй богу* (М. Лынькоў). Рэаліі з меткай «абы» памяшчаюцца ў аддалены свет «там»: *Эх, нічога вы, жанчыны, не цяміце ў рыбацтве. Гэта ж спорт, высакародны спорт, а не абы там што!* (Я. Васілёнак).

«Абы» – антыпод таго, што «не абы». Да ўсяго чужога чалавек часцей ставіцца абьякава – не як да свайго. Пры гэтым не існуе якой-небудзь прычыны адчужанасці – не сваё, і толькі. Вартасцю валодае ўсё тое, што «не абы». Яму спадарожнічае звычайнае пачуццё гонару: – *У мяне не абы якая нявестка – гарадская* (К. Каліна). *А ўсё ж абы-каго ўзяць – не гонар. Возьмем не абы-каго!..* (І. Мележ). *Хустку дак канешне купіць трэба! І не абы-якую, а кашаміравую, з кветкамі!* (І. Мележ). *Былі і такія гаворкі, што калі ўжо абразаць, то лепш было б, каб абрэзалі не абы-якую зямлю, а тую, каля цагельні* (І. Мележ). *Праўду кажуць, што касіць – справа не абы-якая, мужчынская справа, тут трэба і сіла, і спрыт, умець трэба* (І. Мележ).

Слова *абы-што* можа аказацца характэрнай ідыялектнай рысай гаворкі: *Неяк вельмі смяшліва і зусім па-свойму яна ўжывала слова «абы-што»: «казала абы-што», «з'ела абы-што», «села на абы-што». – Выдумамай яшчэ абы-што!* – часта прасіў яе Нікалай Ванесаў (А. Кулакоўскі). *Яго завуць то Сучком (прозвішча – Сучкоў), то Абыціха. Мянюшка такая – Абыціха* (А. Кажадуб).

Стан «з кім» з'яўляецца мадэллю жыцця («жыць з кім») і паводзін («з кім павядзешся...»). Этычнае пачуццё пратэсту супраць неселектыўнага сэнсу «абы з кім» («з кім прыходзіцца»: *Ты лепш галадай, чым што патрапіла ясі; І лепш будзь адзін, чым з кім папала* (Амар Хаям).

У ідэалагізаваных прагматычных кантэкстах адзначаны стан падвяргаецца спекуляцыі, якая прыводзіць да выражэння адкрытай варожасці, напрыклад: *Мы свае задачы будзем раіаць проста: хто не з намі, той наш вораг, і мы вымецем нязгодных з намі пралетарскай мятлой* (А. Асіпенка). Ва ўсіх выпадках нераспазнавальнае «абы» становіцца меткай чужога (а ў выпадку спекуляцый – варожага) свету, успрыманне якога характарызуецца пачуццём абыякавасці.

Сэнс неселектыўнай татальнасці прысутнічае ў імплікацыях *усякі, усялякі*. У інтэнсіянальных кантэкстах яны набываюць сэнс чужасці і становяцца меткамі «чужога» свету (У чужым свеце («там») «усякага хапае»). Названыя імплікацыі не звязаны з выбарам і яго адсутнасцю («без разбору»). У сітуацыі селекцыі не выбіраюць, а адбіраюць (лац. прыметнік *select* – «адборны»). Імі індэксуецца адсутнасць селекцыі – татальнасць.

Часцей за ўсё меткай адчужэння выступае імплікацыя *ўсякі*. Пеяратыўны сэнс атрымліваюць спалучэнні з імплікацыяй *усякі*, у склад якіх уваходзяць назвы масы: *Мне даручана глядзець за ўсякай нечысцю, ахоўваць ад яе савецкую ўладу ў раёне* (І. Мележ); *Колькі ж гэта ўсякай шушары рынецца праз беларускі калідор?* (ЛіМ); – *Кармі ўсякую нечысць – бальшавікоў гарадскіх ды салдат, якіх на тое і сабралі, каб калі што якое – штык табе ўсадзіць!* (І. Мележ); – *Не тых слухаеш! Табе ўсякае кулацкае гадаўе галаву ачмурыла, дык табе і зелена!* – *Я грубы з тымі, з кім трэба быць грубым. Са ўсякай контррэвалюцыйнай сволаччу і спекулятыўнай нечысцю...* (І. Мележ).

Імплікацыя *ўсякі* ў штодзённай мове звычайна ўступае ў сінтагматычную сувязь з назоўнікамі, якія абазначаюць непатрэбныя і выпадковыя рэчы, напрыклад: *усякае смецце, усякае барахло, усякі хлам* і інш.: *Вокны былі забіты ўсякім рыззём* (Я. Колас). Этычны эфект дасягаецца ў тых вы-

падках, калі квантытатыў *усякі* ўжываецца ў адносінах да людзей, напрыклад: *Тады загаварыў гарачкавата, як пра набалелае. – Робіш на некага! Як парабак! Камандуе ўсякае, а ты слова не скажы!* (І. Мележ). У гаворцы могуць трапляцца «ўсякія словы», якія «мелюць», «плятуць», «плявузгаюць» і да т. п.: *Плячеш усякае! – чалавек падумае: і праўда* (І. Мележ); – *Адыдзі!.. – з нянавісцю прашаптаў стары. – Ты тут паучаў, малоў усякае, а там на нас нагаворваў... Паганец ты!* (Г. Далідовіч). *Плялася ўсякая ўсячына...* (А. Александровіч); *параўн.: усякае глупства, усякая лухта, усякая бязглуздзіца* і інш.

Нярэдка квантытатыў *усякі* ўжываецца ў якасці азначэння з плуралізаванымі ўласнымі імёнамі: – *Будзе зямля добрая – будзе ўсё!.. Няхай пасмяюцца тады ўсялякія Карчы ды Ігнацікі!* – *Героя з сябе – падумаеш герой!* – *строіць пачаў!* *Яму ўсякія Зарэцкія, Гартныя – дарагія таварышы* (І. Мележ). *Хтосьці з пільных Гарошкавых землякоў напісаў, што ў Кратах у школе замаскіраваўся класава чужды элемент, белгвардзеец, які з залатымі пагонамі і з вінтоўкай у руках ваяваў за цара і ўсякіх урангеляў і губіў няшчадна трудавы народ* (І. Мележ).

Бясконца разнастайнасць чужога свету стварае сітуацыю, калі моўца абстрагуецца ад адметнасці яго элементаў і ўспрымае іх татальна. У такой сітуацыі і ўжываецца імплікацыя *ўсялякі*: *Колькі казюрак усялякіх. Колькі траў і кветак. І кожны мае свой час цвіцення, свой час і колер.* (Л. Галубовіч); *Паліна ўсё ж успомніла Васіля, хоць без яго ведала, што ў вялікім калектыве будуць людзі ўсялякія, на якіх трэба ўздзейнічаць, з якімі яе інтарэсы могуць не супасці* (А. Савіцкі). Як і імплікацыя *ўсякі*, квантытатыў *усялякі* прыўносіць у выказанне сэнс выпадковасці і несанкцыянаванасці, напрыклад: *Ламачча ўсялякага тут хапае, хоць гаць гаці* (І. Гурскі).

Як і *ўсякі*, імплікацыя *ўсялякі* падкрэслівае нявартасць рэчаў і чалавечых індывідаў «чужога» свету: – *Мы гаварылі з табой, што Юрачку ў садзіку сапсуоць, навучаць усялякай брыдоце. Гэтая кватэра, поўная ўсялякага замежнага дзярма, хутчэй загубіць дзіця* (Р. Няхай). [Гарлахвацкі]: *Чорт знае што! З вуліцы зброд усялякі лезе*

ў кабінет. Пляткараць, распуснічаюць (К. Крапіва).

Часта квантытатыў усялякі ўжываецца ў маўленні разам з множналікавымі назоўнікамі. Гэтым узмацняецца эфект адчужанасці да рэфэрэнтаў «чужога» свету: – *Буржуі ўсялякія ўзрадуюцца, што памёр таварыш Сталін* (Л. Галубовіч); – *Звярніце ўвагу, таварышы, як нахабна дзейнічаюць нацдэмы, розныя буржуазныя недабіткі. Усялякія прайдзісьветы ліпнуць, спасу няма* (Г. Марчук). Пафас класавай пагарды ўласцівы сінтагматычна звязаным намінацыям у тых выпадках, калі яны ўжываюцца для актуалізацыі ўласных імён у форме множнага ліку, напрыклад: *Але, нягледзячы на жорсткую барацьбу таталітарнай сістэмы з уласным народам, маё накаленне сваю грамадскую пазіцыю прыдбала з той ідэалагічнай паліўкай, якую гатавалі ўсялякія суславы і жданавы* (ЛіМ).

Неселектыўнае «ўсякае» («усялякае») не тоеснае «рознаму». У супрацьпастаўленні «ўсякага» і «рознага» праяўляецца антыномія хаатычнага і анархічнага. Хаос – сумесь выпадковых элементаў, адсутнасць ладу. У хаатычным стане ёсць змена, аднак няма дынамікі і развіцця. Аднак, гаворачы пра хаос, не маюць на ўвазе адсутнасць арганізаванасці, якая прыводзіць да беспарадку. Напрыклад, супастаўляючы словы *нечысьць* (*усякая нечысьць*) і *сволач* (*розная сволач*), заўважаем, што апошняе мае значэнне зборнасці; першапачаткова ‘смецце, сабранае ў адно месца’ [4]. Слова *нечысьць*, як і словы *дрэнь*, *хлам*, *набрыдзь*, *навалач* і да т. п., характарызуюцца сэнсам масавасці.

Назвы масы звычайна індэксуюцца неселектыўнымі меткамі *ўсякае* і *ўсялякае*. Успрыняты як маса кантынуум аказваецца нераспазнавальным, а таму чужым. Аднак пры гэтым варожасць да яго не праяўляецца, параўн.: «рознь (вражда) варожасць» [3, т. 3, с. 261]. *Гаворкі тут усякія. Пра раскулачванне. Розныя варожыя галасы...* (І. Мележ). У адрозненне ад імплікацыі *ўсякі*, імплікацыя *розны* часцей ужываецца ў прагматычных ідэалагізаваных кантэкстах: *Ён [дакладчык] сказаў, што ворагі хочуць зацягнуць у свае сеці студэнтаў, што закідвае вудачкі ўсякая нечысьць – нацдэмы розныя, розныя Гартныя...* (І. Мележ).

З дапамогай імплікацыі кожны выказваецца сэнс татальнай безупыннасці. Кожны дзень: і ў панядзелак, і ў аўторак, і ў сераду... У сказе «**Кожны** можа выканаць гэтую работу» імпліцытна прысутнічае неселектыўны сэнс «усё роўна хто». Нівеліруючае значэнне імплікацыі *кожны* з’яўляецца падставай для ўжывання яго ў пеяратаўным сэнсе: **кожны** – гэта «каго ні возьмеш». Такая неселектыўнасць непрымальная ў соцыуме, дзе этычную вартасць мае «не кожны».

Рэфэрэнт, які суадносіцца з імплікацыяй *кожны*, падаецца як *выпадковы*, напрыклад: *Зноў стрымаў сябе Васіль, як бы скардзячыся некаму, са здэклівай непашаннай прамовіў: – Кажны прыходзіць, кажны камандуе, Каму ахвота! Кажны ўласць над табою!; У ім [Міканоры] жыло, шчымела. «Кажны камандуе, каму ахвота...» Думаў помсліва, люта: «Я накажу табе – “кажны” я ці – “не кажны”». Араб які, ці – уладай пастаўлены за сяло адказваць» (І. Мележ).*

Этычны сэнс імплікацыі *кожны* выяўляецца ў словах *кожны жук* і *жаба*, *кожны сабака*, *кожны сустрэчны*, напрыклад: *Адчуваў [Янка]: ён цяпер самы няўдачлівы ў Янкавічах чалавек. І жук і жаба будуць тыкаць у яго пальцам* (Г. Далідовіч); *Ніхто нават у думках не адважыўся б замахнуцца на яго аўтарытэт. А так кожны жук і жаба пачынае наказваць сябе* (У. Карпаў); – *Трэба падавацца ў вёску, – параіў Сталярэвіч, – там вас [Ганну] ніхто не ведае, а тут можа кожны сабака ўкусіць* (А. Гурскі); *Расказваць мараку, як і што здарылася, не хацелася. Не будзеш жа кожнаму сустрэчнаму гаварыць пра ўсё* (В. Хомчанка); – *Яшчэ чаго не хапала, каб псаваць здароўе праз кожную падлу* (М. Машара).

Сэнсавую эквівалентнасць з прыведзенымі канструкцыямі выяўляюць у беларускай мове парэміі *першы сустрэчны*, *стрэчны-папярэчны*, напрыклад: – *Але хіба можна мяняць яго на першага стрэчнага і так хутка?..* (А. Васілевіч); – *Прырода, дзетка, устойлівая, абы каму, стрэчнаму-папярэчнаму набрыдзе якому сакрэтаў сваіх не раскрые* (А. Масарэнка); – *Толькі б ляснуў і нічога болей. – Ну... – Эх, ты... І пастухова Ганна ляснуць можа, а ты, галоўка твая яловая, дадумайся* (М. Лынькоў).

Імплікацыі *абое* (*абодва*, *абедзве*) указваюць на парную вычарпальнасць рэферэнтаў, звязаных адносінамі кан'юнкцыі «і – і»: *А ў панамара Юстына таксама хварэлі, дык абое і памерлі без доктара* (К. Чорны). Звычайна імплікацыі *абое*, *абодва* ўсведамляюцца ў сэнсе генералізуючай неселектыўнасці, напрыклад: *Старая падышла да маладых, абоіх пацалавала* (П. Пестрак); *Побач стаялі дзве дзяўчынкі – абедзве ўсміхаліся* (К. Чорны).

Неселектыўны сэнс «што ён, тое і яна», «што адзін, тое і другі» адзначаны ў беларускай парэміялогіі (*абое рабое, два боты пара*): *З Халустам і я ніколі не ўжыўся б. – Бо і ты такі! – ускіпела жанчына. – Абое вы роўныя! Абое рабое!*; *Наста і Хадора былі, як кажучь, абое рабое, жылі адзінока, мужыкоў ні ў адной, ні ў другой няма, дзеці ў іх навыврасцілі* (Б. Сачанка). *Два на гаду Юр'і, ды абодва дурні: увосень халодны, а ўвесну галодны* (Прыказка).

Заклучэнне

Такім чынам, шэраг этычна рэлевантных феноменалагічных імплікацый беларускай мовы аб'ядноўваюцца сэнсам неселектыўнасці. Феномен селектыўнасці ўсведамляецца як здольнасць заўважаць і не ігнараваць розніцу. Розніца не тоесная структурна-семантычнай катэгорыі адрознення. На падставе дыферэнцыяцыі (адрознення) робіцца выбар, а паводле розніцы ажыццяўляецца селекцыя – адбор. Розніца аказваецца надзвычай рэлевантнай у этычнай вобласці і шырэі у распазнаванні ступені цывілізаванасці. Характарыстыкі феноменалагічных імплікацый «чужога» свету аб'яднаныя сэнсам неселектыўнасці яго элементаў. Карыстаючыся імі, моўцы выяўляюць свае пачуцці да ўсяго, што не супадае з рэаліямі «свайго» свету. Пачуццё адчужанасці і раўнадушша выклікаецца да жыцця такімі характарыстыкамі элементаў «чужога» свету, як бязладнасць, хаатычнасць, татальнасць, незнаёмасць, непрывычнасць. Іншы раз да этычнай гамы «прымешваецца» адчуванне адкрытай варожасці.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Сенкевич, В. Феноменологическая лингвистика. Этические начала и принципы языка / В. Сенкевич. – Siedlce : Un-t Przyrodniczo-Humanistyczny, 2020. – 262 с.
2. Popularny słownik języka polskiego. – Warszawa : PWN, 2002. – 1304 s.
3. Русско-белорусский словарь = Руска-беларускі слоўнік : в 3 т. / под ред. А. А. Лукашанца ; НАН Беларусі, Ін-т яз. і лит. ім. Якуба Коласа і Янкі Купалы. – Изд. 10-е, перераб. і доп. – Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2012. – 3 т.
4. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 12 / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовазнаўства. – Мінск : Беларус. навука, 2008. – 366 с.

REFERENCES

1. Sienkiewich, V. I. Fienomienologichieskaja lingvistika. Etichieskije nachala i principy jazyka / V. Sienkiewich. – Siedlce : Un-t Przyrodniczo-Humanistyczny, 2020. – 262 s.
2. Popularny słownik języka polskiego. – Warszawa : PWN, 2002. – 1304 s.
3. Russko-bieloruskij slovar' = Ruska-bielaruski slounik : v 3 t. / pod ried. A. A. Lukashanca ; NAN Bielarusi, In-t jaz. i lit. im. Yakuba Kolasa i Yanki Kupaly. – Izd. 10-je, pierierab. i dop. – Minsk : Bielarus. Encykl. imia P. Brouki, 2012. – 3 t.
4. Etymalahichny slounik bielaruskaj movy. T. 12 / Nac. akad. navuk Bielarusi, In-t movaznaustva. – Minsk : Bielarus. navuka, 2008. – 366 s.

Рукапіс наступіў у рэдакцыю 02.03.2023